

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

В. БОРИСОВ
*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
директор Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Сучасне кримінальне право України поряд із удосконаленням традиційних карально-репресивних заходів боротьби зі злочинністю активно розвиває методи альтернативного впливу на осіб, які вчинили злочини. Серед останніх привертають увагу наукові досягнення та законодавчі вирішення, спрямовані на підвищення ролі потерпілого від злочину у механізмі притягнення особи, яка вчинила передбачене Кримінальним кодексом України (далі — КК України) суспільно небезпечне діяння, до кримінальної відповідальності; посилення захисту кримінально-правовими засобами прав, свобод та законних інтересів потерпілого від злочину; підвищення ефективності їх відновлення; своєчасного відшкодування завданої їм шкоди тощо. Однак, незважаючи на зміни, що відбулися у законодавстві про кримінальну відповідальність, кримінальному процесуальному та кримінально-

виконавчому законодавстві, роль потерпілого серед заходів впливу на злочинців усе ще залишається допоміжною, такою, що використовується на догоду державному інтересу в частині притягнення особи до кримінальної відповідальності та її покарання. Тому потерпілий від злочину, особливо коли йдеться про фізичну особу, залишається найбільш «трагічною» фігурою у кримінальному провадженні. З одного боку, потерпілому спричиняється шкода, інколи безповоротна, а з другого — держава в особі її уповноважених органів, яка за законом гарантує захист прав, свобод та законних інтересів, починаючи з фізичних осіб і закінчуючи власними інтересами, ставиться до потерпілого від злочину лише як до фігуранта справи, стосовно якого треба здійснити певні процесуальні дії, необхідні для кримінального провадження та застосування до винної особи кримінальної відповідальності [1, 31].

У чинному КК України термін «потерпілий» вживається як загальний, (наприклад, ст. 46), так і в Особливій частині (наприклад, ч. 3 ст. 321²). Доволі часто у дефініціях норм цього Кодексу застосовуються слова, що позначають різновиди потерпілого від злочину — державний чи громадський діяч, працівник правоохоронного органу, суддя, журналіст, малолітній, хворий тощо. Разом із тим законодавство про кримінальну відповідальність не містить загального визначення потерпілого від злочину. Таке визначення сформульоване у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі — КПК України). Відповідно до ст. 55 цього Кодексу потерпілий у кримінальному процесуальному розумінні — це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Проте закріплене у КПК України визначення потерпілого не повністю відповідає потребам кримінального права. Так, згідно з ч. 2 ст. 55 права та обов'язки потерпілого у кримінальному процесі виникають із моменту подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або про залучення її до кримінального провадження як потерпілого. Особа у такому разі стає суб'єктом кримінального процесу, який наділений комплексом процесуальних прав і обов'язків, що належать йому. Відповідно до КПК України такий статус процесуально закріплюється відповідною постановою; особа визнається потерпілою з моменту вчинення щодо неї (її прав, свобод, законних інтересів) злочину, незалежно від того, чи розпочалося у зв'язку із цим кримінальне провадження або ні [2, 159]. Із цього моменту виникає

низка кримінально-правових питань, вирішення яких пов'язане також із потерпілим від злочину (зокрема, щодо кваліфікації, диференціації кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності та ін.). Слід погодитися із В. Мисливим, який зазначає, що поняття «потерпілий від злочину, його ознаки та зміст» — це предмет передусім матеріального, а не процесуального права, а тому повинно бути закріплене насамперед у законодавстві про кримінальну відповідальність [3, 46]. За такого підходу питання уведення до КК України поняття «потерпілий від злочину» є достатньо актуальним.

Слід зазначити, що в теорії кримінального права немає єдиного підходу до визначення поняття «потерпілий від злочину». Основні розбіжності при його формулюванні стосуються видів соціальних суб'єктів (учасників) суспільних відносин, які потерпають від злочину. Одразу необхідно зауважити, що потерпілі від злочину, як і наслідки від його вчинення, притаманні будь-якому злочину як виду соціально негативного явища, передбаченого КК України. Шляхом аналізу механізму вчинення злочину та характеру шкоди, що спричиняється об'єкту посягання, можна визначити соціального суб'єкта (учасника) суспільних відносин, що, врешті-решт, потерпає від злочину [4, 297]. В юридичній літературі наведено декілька позицій щодо таких суб'єктів — від їх вузького розуміння до гранично широкого. Насамперед потерпілим від злочину називають фізичну особу, чії права, свободи, законні інтереси, охоронювані законом про кримінальну відповідальність, були порушені або поставлені під загрозу порушення [5, 91–96; 6, 65, 82; 7, 67–70]. Прихильники інших поглядів зазначають, що такий підхід

не охоплює усіх суб'єктів, яким може бути заподіяна шкода. Дійсно, у разі викрадення майна у юридичної особи потерпілим від такого злочину буде відповідна юридична особа. Тому більш переконливими виглядають судження науковців, які до кола потерпілих від злочину відносять й інших соціальних суб'єктів, зокрема юридичну особу [8, 105–106; 9, 144, 145]. Стосовно цього суб'єкта слід зазначити, що після прийняття у 2012 р. нового КПК України думки науковців щодо визнання юридичної особи потерпілим від злочину стали більш поширеними [10, 6]. Слід зазначити, що, окрім юридичних осіб, існує ще й безліч різноманітних об'єднань громадян та установ, які виконують законодавчо унормовані завдання без створення юридичної особи, та яким, як і юридичним особам, може бути злочином спричинена майнова шкода. Спричинення шкоди такому соціальному суб'єкту не виключає уявлення про нього як про потерпілого від злочину [11, 191].

Дискусійним залишається питання про визнання потерпілим від злочину держави [12, 13], людства [13, 88], суспільства в цілому [10, 6; 14, 84–85]. Що стосується держави, то визнання її потерпілою від злочину не має викликати сутнісних заперечень. Свого часу на віднесенні держави до потерпілих від злочину наполягав М. Таганцев, зазначаючи, що вона є власником різноманітних прав та інтересів [12, 13]. Як і раніше, так і тепер у законодавстві про кримінальну відповідальність приділяється багато уваги захисту прав та інтересів держави, зокрема, її конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, інформаційній безпеці, власності, авторитету, нормальному функціонуванню орга-

нів державної влади [12, 13; 14, 82–83]. Дійсно, якщо, наприклад, звернутися до ч. 3 ст. 110 КК України, де зазначена така особливо обтяжуюча кримінальну відповідальність обставина, як «інші тяжкі наслідки», то, вочевидь, встановлення їх стосовно потерпілого у своїй більшості буде пов'язано із державою Україна в цілому. На регіональному ж рівні соціальними суб'єктами, що потерпають від злочину, можуть стати органи місцевого самоврядування або їх структурні підрозділи. Наприклад, внаслідок вчинення дій, передбачених ст. 341 КК України «Захоплення державних або охоронюваних будівель чи споруд».

Як уже було зазначено, чимало вчених до кола потерпілих відносять суспільство. Важко погодитися із подібним підходом, хоча б з позиції формальної логіки. Так, якщо поділяти точку зору щодо можливості визнання суспільства потерпілим від злочину, то вказівка у законодавчій формулі злочину на його суспільну небезпечність дозволяє зробити висновок, що потерпілим від будь-якого злочинного діяння завжди є суспільство. Адже якщо це так, то потерпілий від злочину є необхідною ознакою будь-якого складу злочину. Такий підхід є занадто широким до проблеми потерпілого, оскільки, наприклад, при вбивстві конкретної людини немає потреби визнавати потерпілим кожного разу все суспільство [2, 161]. Напевно, шкода від злочину у такому випадку все ж таки несумісна з масштабністю всього суспільства. З тих же міркувань важко погодитися із віднесенням до потерпілих людства. Незважаючи на те, що в назві розділу XX Особливої частини КК України використовується поняття «людство», це не дає підстави для ствердження, що людство в цілому може бути потерпілим від

злочинів. Вочевидь, що для цього розділу питання про потерпілого слід вирішувати на підставі ознак, характерних для конкретних видів злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Так, при вчиненні такого злочину, як геноцид (ст. 442 КК України), коли діяння умисно вчиняється з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень тощо, потерпілими будуть значні групи фізичних осіб, які належать до певних спільностей, зазначених у цій статті. У зв'язку з цим слід визнати слушним судження С. Анощенко, яка соціального суб'єкта — фізичну особу пов'язує не лише з індивідуально визначеними рисами (потерпілий, наприклад, Іванчук А. В., чол., 36 років, робітник тощо), а й з певними спільностями фізичних осіб, прикладом яких є релігійні групи, раси, нації, народності, сім'ї [15, 101], що є видовими складовими узагальненого поняття «людство». Певну ж кількісну сукупність представників цих груп реально можна визнати потерпілими та ставити питання про геноцид як злочин проти людства.

Таким чином, до соціальних суб'єктів, що можуть виступати у ролі потерпілого від злочину, слід відносити фізичну особу, певну спільність фізичних осіб, юридичну особу, об'єднання громадян або організації, що виконують законодавчо унормовані завдання без створення юридичної особи, державу та органи місцевого самоврядування.

Необхідною ознакою поняття «потерпілий від злочину» у кримінальному праві є зазначення у ньому на заподіяння істотної шкоди. При цьому йдеться не лише про фактично спри-

чинену шкоду (реальна шкода), а й про загрозу її спричинення (потенційна шкода). Тому потерпілий від злочину є як при закінченому злочині, так і при незакінченому [16, 20; 17, 41]. На такий висновок орієнтує, зокрема, ст. 16 КК України, в якій передбачається кримінальна відповідальність за вчинення незакінченого злочину. Законодавець у цьому разі визнає, що створення умов для заподіяння істотної шкоди, а також заподіяння шкоди неповною мірою теж є суспільно небезпечною шкодою, яка спричиняється об'єкту, що охороняється кримінальним правом [18, 49]. Таким чином, для визнання того чи іншого соціального суб'єкта потерпілим від злочину не має значення, чи заподіюється злочинним діянням фактична шкода або ж створюється лише загроза реального заподіяння шкоди [8, 106].

Що стосується характеру та видів шкоди, що спричиняється або може бути спричинена потерпілому, то КК України не містить у Загальній частині узагальнюючих визначень цієї складової злочину, обмежуючись лише зазначенням її сутності, описуючи наслідок злочину. Як і діяння (дія, бездіяльність), наслідок повинен бути суспільно небезпечним (див., зокрема, статті 24 та 25 КК України). Вочевидь, ця законодавча матриця повністю має відповідати й характеру шкоди. Не випадково науковці, звертаючись до питань, пов'язаних із узагальнюючими визначеннями в кримінальному праві, зазначають, що шкода є соціальним поняттям [13, 9], і її слід визначати як наслідок посягання на суспільні відносини, як наслідок порушення охоронюваних законом про кримінальну відповідальність прав, свобод та законних інтересів особи, суспільства, держави. Окрім того, шкода реальна або очікувана (потен-

ційна) повинна мати якісну визначеність — бути істотною, що, зокрема, впливає із положень ч. 2 ст. 11 КК України [10, 6]. Що стосується видів шкоди, то вони дещо в узагальненому вигляді названі у КПК України. Стосовно фізичної особи це — моральна, фізична або майнова шкода, стосовно юридичної особи — майнова шкода (ч. 1 ст. 55 КПК України). Однак, якщо звернутися до визначень шкоди, що наведені в диспозиціях норм Особливої частини КК України, то можна нарахувати понад десять видів: фізична, майнова, моральна, психічна, соціальна, економічна, організаційна, політична, ідеологічна, культурно-історична, гуманітарна, екологічна та ін. [15, 86; 18, 49]. Як бачимо, перелік видів шкоди доволі широкий, а тому при побудові поняття «потерпілий від злочину» слід обмежитися вказівкою лише на найбільш характерні різновиди істотної шкоди та зробити такий перелік «відкритим» [18, 50].

Необхідною ознакою поняття «потерпілий від злочину» у кримінальному праві є зазначення у ньому на заподіяння соціальному суб'єкту шкоди, або створення загрози заподіяння такої шкоди саме злочинним діянням [18, 51]. Потерпілий і злочин — співвідносні поняття у кримінальному праві. Якщо немає злочину, то немає і потерпілого у кримінально-правовому розумінні цього слова [16, 20]. Слід зазначити, що є науковці, які вважають, що потерпілим у кримінально-правовому значенні цього слова слід визнати й особу, якій шкода може бути заподіяна не тільки злочином, а й іншим суспільно небезпечним діянням, передбаченим однак законодавством про кримінальну відповідальність [9, 144, 145], наприклад,

внаслідок невинного спричинення шкоди (випадку), або від діяння особи, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або від діяння особи, яка під час його вчинення була в стані неосудності. Це можуть бути й правомірні дії, передбачені КК України: спричинення шкоди фізичній особі внаслідок застосування необхідної оборони (ст. 36), або юридичній особі внаслідок заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності (ст. 39) тощо. Стосовно такого погляду слід наголосити, що суб'єкти, які потерпають від зазначених діянь, не можуть бути визнані потерпілими у буквальному розумінні поняття «потерпілий від злочину», оскільки не можуть мати того комплексу унормованих прав та обов'язків, якими наділяється потерпілий від злочину. Наприклад, не мають права примиритися на підставах, передбачених у ст. 46 КК України, з особою, яка заподіяла йому шкоду. Таких суб'єктів у теорії кримінального права, на відміну від потерпілих, називають «постраждалими» [11, 197; 18, 5]¹, їх правовий статус сутнісно відрізняється від статусу потерпілого від злочину. Відшкодування шкоди, що їм спричиняється внаслідок вчинення діянь, визначених у КК України, відбувається у порядку цивільно-правового провадження. Тут необхідно зазначити, що законодавець, визначаючи в КК України певні види діянь, здійснення яких може призвести до настання суспільно небезпечних наслідків, не тільки покладає обов'язок на фізичних осіб щодо їх заборони на вчинення, але й покладає такий обов'язок на державу, в особі її відповідних правоохоронних органів, які зобов'язані робити все можливе, щоб попереджати їх вчиненню, у тому числі

¹ Можливість запровадження терміна «постраждалий» у кримінальне процесуальне законодавство у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечного діяння пропонувалося, зокрема, Л. Шаповаловою [19].

й особами, які не можуть бути визнані злочинцями. Тому дуже важливо, щоб правовий статус постраждалого від діянь, що не можуть бути визнані злочинами, але передбачені КК України як такі, що можуть призвести до наслідків кримінально-правового характеру, був сформульований саме у законодавстві про кримінальну відповідальність, поруч із визначенням кримінально-правового статусу потерпілого від злочину.

Зазначене вище засвідчує обов'язковість наявності потерпілого в механізмі вчинення злочину. Такий висновок, однак, не перетворює потерпілого з ознаки злочину в обов'язкову ознаку його складу. Тому важко погодитися із застереженням А. Вознюка, що визнання «потерпілим будь-якого соціального суб'єкта автоматично перетворює його на обов'язкову ознаку складу злочину» [7, 67]. Що стосується складу злочину, то в системі його елементів більшість науковців потерпілого від злочину відносять до ознак об'єкта злочину [14, 110–111; 20, 110–111]. Відповідно до загального вчення про склад злочину ця ознака об'єкта є факультативною [18, 77; 20, 98]. Зокрема, Т. Присяжнюк зазначає, що потерпілий «може не бути констук-

тивним елементом складу злочину» [20, 97]. Законодавець, закріплюючи у КК України характерні та найбільш типові ознаки суспільно небезпечного діяння, наявність яких необхідна для констатації у вчиненому складу злочину, далеко не в усіх випадках вимагає від правозастосовувача встановлювати окремі ознаки, притаманні тому чи іншому діянню, у нашому випадку — соціального суб'єкта (учасника) суспільних відносин, якому заподіяна чи могла бути заподіяна істотна шкода злочином. Обов'язковою ознакою складу певного виду злочину потерпілий стає лише тоді, коли його наявність впливає із визначення злочину, наведеного в нормі статті Особливої частини КК України [2, 160].

Відповідно до потреб кримінального права наведене дозволяє визначити потерпілого від злочину як соціального суб'єкта (учасника) суспільних відносин, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність, чий права, свободи, законні інтереси порушені злочинним діянням (дією чи бездіяльністю) шляхом заподіяння істотної шкоди майнового, фізичного, морального чи іншого характеру або створення загрози заподіяння такої шкоди.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Навроцький В. О.* Захист прав потерпілого — турбота самого потерпілого // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу» (25 квітня 2013 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. — Х., 2013. — С. 31–33.
2. *Дудоров О. О., Хавронюк М. І.* Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. — К., 2014. — 944 с.
3. *Мисливий В. А.* Учення про потерпілого в кримінальному праві України // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу» (25 квітня 2013 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) Б. М. Головкін (заступ. голов. ред.) та ін. — Х., 2013. — С. 45–46.
4. *Кримінальне право. Загальна частина* : підруч. / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. — К., 2011. — 1112 с.
5. *Присяжнюк Т.* До дискусії про потерпілого у кримінальному праві // Право України. — 2005. — № 9. — С. 91–96.
6. *Музика А. А., Лашук Є. В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : моногр. — К., 2011. — 192 с.
7. *Вознюк А. А.* Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / вступне слово д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудорова. — К., 2016. — 236 с.

8. Гаджиева А. А. Понятие потерпевшего в уголовном праве: проблемы, дискуссии, обсуждения // Государство и право. — 2006. — № 4. — С. 105–106.
9. Карпов Н., Панасюк Т. Кримінально-правовий, кримінально-процесуальний та віктимологічний аналіз поняття «потерпілий» // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 5. — С. 142–154.
10. Панов М. І. Захист прав та інтересів потерпілого — конститутивна функція кримінального права та процесу // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу» (25 квітня 2013 р.) / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. — Х., 2013. — С. 5–8.
11. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс : в 10 т. — М., 2016. Т. VI. Объект преступления. Объективная сторона преступления / под. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. А. Лопашенко. — 632 с.
12. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая : в 2 т. — М., 1994. — Т. 1. — 380 с.
13. Фаргиев И. А. Уголовно-правовые и криминологические основы учения о потерпевшем. — СПб., 2009. — 338 с.
14. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину у кримінальному праві / за наук. ред. В. І. Борисова. — Х., 2006. — 208 с.
15. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. — М., 2006. — 172 с.
16. Дагель П. С. Потерпевший в советском уголовном праве // Потерпевший от преступления. — Владивосток, 1974. — С. 16–37.
17. Яни П. С. Законодательное определение потерпевшего от преступления // Российская юстиция. — 1995. — № 4. — С. 40–45.
18. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) : моногр. / кол. авторів ; за заг. ред.: Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. — Х., 2008. — 364 с.
19. Шаповалова Л. І. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності в досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. — К., 2001. — 18 с.
20. Присяжнюк Т. І. Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту : моногр. — К., 2007. — 239 с.

REFERENCES

1. Navrotskiy V. O. Zakhyst prav poterpiloho — turbota samoho poterpiloho [Protection of the rights of the victim — care of the victim], *Derzhavna polityka u sferi zakhystu prav poterpilykh vid kryminalnykh pravoporushen v Ukrainy*, Kharkiv, 2013, pp. 31–33.
2. Dudorov O. O., Khavroniuk M. I. Kryminalne pravo [Criminal law], Kyiv, 2014, 944 p.
3. Myslyvyi V. A. Uchennia pro poterpiloho v kryminalnomu pravi Ukrainy [The doctrine about the victim in penal law of Ukraine], *Derzhavna polityka u sferi zakhystu prav poterpilykh vid kryminalnykh pravoporushen v Ukraini*, Kharkiv, 2013, pp. 45–46.
4. Kryminalne pravo. Zahalna chastyna [Penal law. General part], Kyiv, 2011, 1112 p.
5. Prysiazhniuk T. Do dyskusii pro poterpiloho u kryminalnomu pravi [To a discussion about the victim in penal law], *Pravo Ukrainy*, 2005, no. 9, pp. 91–96.
6. Muzyka A. A., Lashchuk Ie. V. Predmet zlochynu: teoretychni osnovy piznannia [Crime subject theoretical bases of knowledge], Kyiv, 2011, 192 p.
7. Vozniuk A. A. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: konspekt lektsii [Penal law of Ukraine. General part: abstract of lectures], Kyiv, 2016, 236 p.
8. Gadzhieva A. A. Ponyatie poterpevshego v ugovnom prave: problemy, diskussii, obsuzhdeniya [Concept of the victim of criminal it is right in: problems, discussions, discussions], *Gosudarstvo i pravo*, 2006, no. 4, pp. 105–106.
9. Karpov N., Panasiuk T. Kryminalno-pravovyi, kryminalno-protseualnyi ta viktymolohichniy analiz poniattia «poterpilyi» [Criminal and legal, criminal procedure and viktymological analysis of the concept «victim»], *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 2007, no. 5, pp. 142–154.
10. Panov M. I. Zakhyst prav ta interesiv poterpiloho — konstytutyvna funktsiia kryminalnoho prava ta protsesu [Protection of the rights and interests of the victim — constitutional function of penal law and process], *Derzhavna polityka u sferi zakhystu prav poterpilykh vid kryminalnykh pravoporushen v Ukraini*, Kharkiv, 2013, pp. 5–8.
11. Ugolovnoe pravo. Obshchaya chast. Prestuplenie. Akademicheskii kurs [Penal law. General part. Crime], Moscow, 2016, vol. VI, 632 p.
12. Tagantsev N. S. Russkoe ugovnoe pravo. Lektzii. Chast Obshchaya [Russian penal law. Lectures. Part the General], Moscow, 1994, vol. 1, 380 p.
13. Fargiev I. A. Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie osnovy ucheniya o poterpevshego [Criminal and legal and criminological bases of the doctrine about the victim], Saint Petersburg, 2009, 338 p.
14. Senatorov M. V. Poterpilyi vid zlochynu u kryminalnomu pravi [The victim from a crime in penal law], Kharkiv, 2006, 208 p.

15. Anoshchenkova S. V. Ugolovno-pravovoe uchenie o poterpevshem [The criminal and legal doctrine about the victim], Moscow, 2006, 172 p.
16. Dage P. S. Poterpevshiy v sovetskom ugovnom prave [The victim in the Soviet penal law], *Poterpevshiy ot prestupleniya, Vladivostok*, 1974, pp. 16–37.
17. Yani P. S. Zakonodatelnoe opredelenie poterpevshego ot prestupleniya [Legislative definition of the victim from a crime], *Rossiyskaya yustitsiya*, 1995, no. 4, pp. 40–45.
18. Poterpilyi vid zlochynu (mizhdystyplinarne pravove doslidzhennia) [The victim from a crime (a cross-disciplinary legal research)], Kharkiv, 2008, 364 p.
19. Shapovalova L. I. Poterpilyi iak subiekt kryminalno-protseualnoi diialnosti v dosudovykh stadiiakh kryminalnoho protsesu [The victim as the subject of criminal procedure activity in pre-judicial stages of criminal procedure], Kyiv, 2001, 18 p.
20. Prysiazhniuk T. I. Poterpilyi vid zlochynu: problemy pravovoho zakhystu [The victim from a crime: problems of legal protection], Kyiv, 2007, 239 p.

Борисов В. И. Потерпевший от преступления как социальный субъект криминально-правовой охраны

Анотація. У статті висвітлено проблему визначення поняття потерпілого у кримінальному праві. Наведено доктринальні підходи до розуміння цього поняття. Сформульовано його авторське визначення. Розглянуто місце потерпілого в системі елементів складу злочину. Визначено зміст істотної шкоди, заподіяної злочинцем, як ознаки поняття потерпілого.

Ключові слова: кримінальне право, потерпілий від злочину, склад злочину, істотна шкода.

Борисов В. И. Потерпевший от преступления как социальный субъект уголовно-правовой охраны

Аннотация. В статье освещена проблема определения понятия потерпевшего в уголовном праве. Приведены доктринальные подходы к пониманию этого понятия. Сформулировано его авторское определение. Рассмотрено место потерпевшего в системе элементов состава преступления. Определено содержание существенного вреда, причиненного преступлением, как признака понятия потерпевшего.

Ключевые слова: уголовное право, потерпевший от преступления, состав преступления, существенный вред.

Borysov V. A Victim of a Crime as a Social Subject of Criminal Law Protection

Annotation. In the article the problem of the definition of victim in criminal law is highlighted. Doctrinal approaches to understanding of this concept are given. Its author's definition is formulated. The place of a victim in the system of elements of corpus delicti is considered. The content of significant harm caused by a crime as sign of victim is defined.

Key words: criminal law, victim of a crime, corpus delicti, significant harm.